

Ambitiöst verk om statsvetenskapen

När jag var student för många år sedan läste jag en termin statsvetenskap. Efter dessa studier kände jag mig lite mer allmänbildad. Jag hade fått grundkunskap om vårt styrelseskick m m. Det fanns inga obesvarade frågor, ingen teori som förklarade varför det såg ut som det gjorde eller som förutsåg vad som kunde hända om något förändrades i systemet. Allt var beskrivet och sedan var det inte mer med det. Kanske är det annorlunda i dag? Erik Moberg vill i alla fall med sin nya bok *Statsvetenskap* bidra till att ge statsvetenskapen en sammanhållen teorikärna. Han har tidigare skrivit boken *Offentliga beslut* i vilken han introducerade *public choice*-teorin i statsvetenskapen.¹ Nu går han vidare med att förklara staters uppkomst, egenskaper och nedgång. Ambitionen har också varit att skriva en lärobok för grundkursen i ämnet vid universitet och högskolor.

Inledningsvis fastslår Moberg att staten är institutionernas institution. ”All bestående ekonomisk tillväxt och utveckling” (s 1) liksom ”alla betydande mänskliga kulturyttringar” (s 1) har skett och sker inom en (god) stat. En stat definieras som en stabil institution över tid som omfattar ett visst geografiskt område och som innehar ett våldsmonopol. Olika stater kan i sin tur klassificeras utifrån grad av regelstyrning, som i den ena änden saknas eller är summarisk eller ej tvingande och i den andra änden är utförlig, exakt, tvingande och respekterad. Moberg diskuterar i olika kapitel

de fyra huvudtyperna diktaturer, oligarkier, representativa demokratier och direkt demokratier.

Moberg beskriver hur primitiva samhällen kan övergå till diktatur, direkt demokrati och oligarki men inte till representativ demokrati. Han menar att det var *osannolika tillfalligheter* som ledde till framväxten av den representativa demokratin.

Kapitel 2 inleds med en exposé över olika staters framväxt. Moberg identifierar ett huvudförlopp som startar i Mesopotamien och Egypten och går fram till våra dagars europeiska stater. De kinesiska, indiska, japanska och amerikanska staternas bildande utgör sidolinjer, som startar senare. Denna historiska översikt, som sträcker sig över 5 000 år, tar fasta på staters bildande, egenskaper och undergång. ”All den demokrati som i dag finns runt om i världen har händelser inom Västeuropa, under den dryga tusenårsperioden efter Västoms fall, som nödvändig förutsättning...” (s 52). Här ibland finns uppkomsten av effektiva ekonomiska institutioner i statsstaten Venedig, feodalismen i Europa, Magna Charta-kontraktet i England och USAs författning. Det är en imponerande sammanställning och presentation av historiska fakta med fokus på olika statsbildningar som Moberg gör. Kapitlet är både spännande och tankeväckande.

Hur ska stater studeras? Mobergs svar är att detta kräver någon form av teori. I kapitel 3 presenterar Moberg en modell för etablering av ett primitivt, stationärt våldsmonopol. Modellen har två typer av aktörer – banditer och vanliga människor. Dessa antas vara rationella, beslutsfattande individer som agerar utifrån ett snävt egenintresse.² Modellen bygger på den ”andra osynliga handen” formulerad av Mancur Olson.

BOKANMÄLAN

Erik Moberg: *Statsvetenskap*, Mobergs publikationer, 2011, 463 sidor, ISBN 978-91-972246-1-1.

¹ Moberg (1994).

² Jag kan inte undanhålla läsarna Mobergs kommentar: ”Det finns ingen folkvilja, lika lite som det finns något folkhjärta eller några folknjurar” (s 95).

Han hade studerat förhållandena i 1920-talets kaotiska Kina med sina kringströvande och stationära krigsherrar (eller banditer för att använda Mobergs vokabulär). Resonemanget utgår från att tillräckligt starka banditer har incitament att etablera sig stationärt. För vanliga människor är det bättre att bo i ett område med stationära banditer än i ett med kringströvande.

Moberg kompletterar modellen med ett resonemang kring övergångar från ett primitivt stamsamhälle till olika former av våldsmonopol. Ett scenario är att när stammen växer uppstår nya möjligheter och problem som ökar behovet av en starkare ledning. Detta kan resultera i att någon tar platsen som eller utses till stamhövding. Steget till att bli diktator är därefter inte långt. Alternativt så fortsätter de övriga stammedlemmarna att delta i beslutsfattandet och en form av direktdemokrati uppstår. Ytterligare en möjlighet är att en utvald grupp av kloka och respekterade medlemmar fattar beslut tillsammans med hövdingen. Enligt Moberg är den representativa demokratin den enda statsform som inte direkt kan växa fram från ett sådant samhälle.

Det kollektiva handlandets logik innebär att det inte är självklart att organisationer eller institutioner bildas för alla intressen. Kraven är dels att fördelarna är större än nackdelarna för hela kollektivet, dels att individer har incitament till bildandet.³ Här utnyttjar Moberg Buchanans klubbteori och dennes påpekande att kollektiva varor kan produceras av individer styrda av egenintresse.⁴ Som Moberg påpekar, är detta dock inte självklart, då med hänvisning till transaktionskostnader.⁵ Den representativa demokratin är en abstrakt och komplex kollektiv nytthet och därför är det svårt att tänka sig att denna har

uppstått genom ett samhällsfördrag à la Rousseau.

Hur sker förändringar? En härskare kan välja att gå missnöjet till mötes eller slå ner det beroende på vad som är bäst utifrån dennes intresse. Moberg diskuterar i vilken form missnöje kan ta sig uttryck med hjälp av Hirschmans begrepp *exit* och *voice*, där *exit* eller sortis ses som en individuell nytthet och *voice* eller kritik som en kollektiv nytthet. Resonemangen leder fram till vad Moberg kallar för en fundamental förändringsmekanism. En diskussion förs kring vilka förändringar som på grund av det kollektiva handlandets logik måste komma uppifrån och vilka som kan komma underifrån.

Att det är en tämligen enkel teori bemöter Moberg med att det kan vara "... en prestation att se det fruktbara i en enkel enda idé och genom ständigt nya deduktioner demonstrera denna fruktbarhet" (s 101).

Moberg diskuterar även hur möjligheten att etablera ett våldsmonopol/stat kan antas bero på tillgänglig krigsteknik. Ett helt kapitel ägnas våldsteknikens utveckling och betydelse (kap 4).

I kapitel 5 använder Moberg samma fundamentala förändringsmekanism för att diskutera hur olika ekonomiska institutioner vuxit fram. Moberg illustrerar med historiska exempel där han utgår från hur incitamenten kan ha sett ut för olika aktörer; härskare och undersåtar. De tidiga marknadernas uppkomst kan förklaras med enskilt handlande underifrån. Införandet av präglade mynt låg i härskarens intresse. Framväxten av en mer komplicerad handel, med flera mellanhänder, förutsatte en utveckling av ekonomiska institutioner. Till de "goda institutionerna" hör äganderätt, avtalsrätt, dubbel italiensk bokföring, juridisk

³ Moberg refererar till Olson (1965).

⁴ Buchanan (1965).

⁵ Coase (1937, 1960).

person, olika företagsformer, banker, försäkringsbolag osv. Denna utveckling tillskriver Moberg de små stadsstaterna, främst Venedig. Till de "dåliga institutionerna" räknas skråväsendet och merkantilismen. En slutsats som Moberg drar är att om endast de diktatoriskt styrda monarkierna hade funnits, så hade de goda institutionerna troligen inte uppstått. Nu utvecklades de i de små oligarkierna, köpmannastaterna, och spred sig vidare.

Diktatur har varit den vanligaste statsformen. Karakteristiskt för en diktatur är den styrande gruppen (diktatorn och hans medhjälpare) liksom frånvaron av preciserade och respekterade regler för maktutövningen. Moberg efterlyser en systematisk diskussion av diktaturer och deras egenskaper. I kapitel 6 redovisar han intressanta exempel på övergångar mellan olika statsformer: från oligarki till diktatur, mellan olika typer av diktaturer och från representativ demokrati till diktatur. Moberg beskriver hur maktskiften i diktaturer ofta följer släktmodellen eller partimodellen. Vad är det som driver en diktator? Makt? Att bli så rik som möjligt? Före den industriella revolutionen kunde diktatorn utöka sitt förfogande över resurser bl a genom inmutningar, plundringar och erövringar. Efter den industriella revolutionen sker detta främst genom utrikeshandel och utveckling av den egna ekonomin. Andra karakteristika hos diktaturer som tas upp är hur administrationen fungerar, det legala systemet, hot i form av flykt, inre landsflykt och/eller uppror. Även olika former av hot mot själva diktatorn kommenteras. Illustrationer till resonemangen hämtas från stater från olika tidsepoker.

Definitionen på en representativ demokrati är att det finns en församling som fattar beslut och vars medlemmar utses genom fria val, där allmän och lika rösträtt råder och att opinionsbildningen

är fri. Ekonomiskt kännetecknas staterna av att de är marknadsekonomier. Den representativa demokratin behandlas i två kapitel. Kapitel 9 tar upp tillkomsten och spridningen. Mobergs tes är att den representativa demokratin uppstod bara en gång, vid ett enda tillfälle genom en enda specifik händelseutveckling. Därefter spreds modellen genom kopiering. I kapitlet beskrivs det historiska förlopp som ledde fram till uppkomsten av den representativa demokratin. Mellan år 1212 (Magna Charta) och år 1689 (Bill of Rights) skedde en stegvis utveckling i England. Ursprunget fanns i feodalismens länsherreförsamlingar som i England innebar att kung och alla länsherrar började träffa varandra samtidigt. Kungarna krävde bindande utfästelser om framtida skatteinbetalningar. Länsherrarna gav sådana på undersåtarnas vägnar. Kunde den representativa demokratin ha uppstått någon annanstans? Vad hade kunnat hindra uppkomsten? Svaret på frågorna pekar på det osannolika i att den uppstod. Detta till skillnad mot diktaturer som har uppstått runtom i världen, i alla tider, oberoende av varandra. Som Moberg visar är det en konsekvens av det kollektiva handlandets logik.

Kapitel 10 tar upp den representativa demokratins egenskaper. Det intressanta här är Mobergs hypotes att partistrukturen hänger samman med författningen. Han menar att det är dess utformning som bestämmer antalet politiska partier och deras egenskaper. Detta påverkar i sin tur politikens karaktär och resultat. Förklaringen härrör från två viktiga egenskaper hos författningen, metoden för val av representativa medlemmar och metoden för att utse regering eller exekutiv. Valet av medlemmar kan ske genom majoritetsval i enmansvalkretsar eller i proportionella val i flermansvalkretsar. Det andra fastställer presidentstyre eller parlamenta-

rism. Dessa egenskaper leder fram till fyra huvudtyper⁶

- Presidentstyre med majoritetsval: USA är enda exemplet
- Parlamentarism med majoritetsval: ex Storbritannien
- Parlamentarism med proportionella val: ex Västeuropeiska stater
- Presidentstyre med proportionella val: ex Stater i Latinamerika

Härefter följer en intressant diskussion av hur incitamenten ser ut i de olika miljöerna. Frågor som tas upp är interaktion, koalitionsförhandlingar, interna förhandlingar, ideologi, intressefrågor, förekomst av skuggregering, om det finns regeringsprogram från början eller ej och hur partiernas sammanhållning och stabilitet över tiden fungerar. Noteras kan att bland Latinamerikas stater finns det många exempel på övergångar fram och tillbaka mellan representativa demokratier och diktaturer. Mobergs hypotes är att detta hänger samman med statsformen presidentstyre, proportionella val och tvåkammerssystem. Genomgående är texten fylld med exempel som illustrerar resonemangen och gör framställningen rolig och stimulerande att läsa. Teorin att olika representativa demokratiska system ger olika incitament för politiska aktörer är självklart av intresse för ekonomisk politik. Det ska bli intressant att se om och hur den kommer att användas i framtida forskning.

Här och var blir det alltför många saker som Moberg tar upp. Å ena sidan använder Moberg en enkel teori, å andra sidan släpper han inte förbi något reso-

nemang som han inte noga förklarar, utvecklar och illustrerar. Moberg gör många viktiga påpekanden och iakttagelser men de drunknar ibland i mängden av text.

Boken understryker värdet av en närmare koppling mellan disciplinerna nationalekonomi och statsvetenskap. Befruktande möten mellan ämnena får de en skjuts av Mobergs bok? Självt lever han upp till sitt ideal som den ämnesöverskridande samhällsvetaren.

Nu finns förhoppningsvis Mobergs bok på plats som ett värdefullt komplement till den övriga kurslitteraturen inom statsvetenskapen. Som Erik Moberg skriver ”Statsvetenskapen – uppfattad som vetenskapen om stater – är ett utomordentligt viktigt ämne” (s 10). Det är bara att instämma och gratulera till hans ambition att formulera en sammanhållen teori om staters uppkomst, utveckling och avveckling.

Bodil Thordarson

Fil lic i nationalekonomi, Lunds universitet

REFERENSER

Coase, R H (1937), ”The Nature of the Firm”, *Economica*, vol 4, s 386-405.

Coase, R H (1960), ”The Problem of Social Cost”, *Journal of Law and Economics*, vol 3, s 1-44.

Buchanan, J (1965), ”An Economic Theory of Clubs”, *Economica*, vol 32, s 1-14.

Moberg, E (1994), *Offentliga beslut – en introduktion till den ekonomiska teoribildningen inom statsvetenskapen*, Mobergs publikationer AB, Lövestad.

Olson, M (1965), *The Logic of Collective Action*, Harvard University Press, Cambridge MA.

⁶ Givetvis förekommer även olika blandformer. Frankrike har t ex en blandform mellan presidentstyre och parlamentarism (s 344).